

Отримано: 5 травня 2018 р.

Прорецензовано: 29 травня 2018 р.

Прийнято до друку: 1 червня 2018 р.

e-mail: parasin@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-2(70)-144-146

Миколенко Т. М. Моделі візуального сприйняття ваги об'єктів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 2(70), червень. С. 144–146.

УДК: 81'23+811.161.2

Миколенко Тетяна Михайлівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

МОДЕЛІ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ ВАГИ ОБ'ЄКТІВ

Стаття є частиною більш об'ємного дослідження про способи сприйняття людиною ваги предметів та способи вербалізації цього процесу. Об'єктом дослідження є прикметники «тяжкий»/ «важкий». Автор доводить високу активність візуального способу сприйняття указаних ознак, хоч традиційно їх не пов'язують з сенсорним сприйняттям.

Ключові слова: моделі візуального сприйняття, прикметник, тяжкий, важкий.

Мыколенко Татьяна Михайловна,
кандидат филологических наук, доцент
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

МОДЕЛИ ВІЗУАЛЬНОГО ВОСПРИЯТТЯ ВЕСА ОБ'ЄКТОВ

Статья является частью более объемного исследования о способах восприятия человеком веса предметов и способах вербаллизации этого процесса. Объектом исследования является прилагательное «тяжелый». Автор доказывает высокую активность визуального образа восприятия указанного признака, хотя традиционно его не связывают с сенсорным восприятием.

Ключевые слова: модели визуального восприятия, прилагательное, тяжелый.

Tetyana Mykolenko,
Candidate of Philology, Associate Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

MODEL SOF VISUAL PERCEPTION OF OBJECTS' WEIGHT

The article is part of more extensive study of how people perceive the weight of objects and ways of linguistic objectivation of this process. The object of study is adjectives «difficult» / «heavy». The author proves the high activity of visual method of perception of indicated signs, although traditionally they are not associated with sensory perception.

As result of analysis, certain conclusions have been made regarding the form of human perception of the weight of objects and ways of expressing this perception: 1) visual channel of acquisition of the world is important and, we assert, one of the most important in the process of estimation of objects' weight; 2) visual perception is one of the ways of contactless characterization of object weight; 3) in terms of the nature of evaluated objects, a person uses visual comprehension to specific objects of environment (heavy barge), to abstractions (severe sorrow), and to specific phenomena that show abstract manifestations (stony stare certifies negative emotional state, intense personal relationships, etc.); 4) in accordance with the nature of expressing, the process of visual perception of objects' weight is implicit (without reference to the visual perception channel) and explicit (indicating the visual method of assessing the weight of objects); 5) when determining the weight of specific objects of environment, the high level of activity are presented by models «difficult – as actants of the situation testify», «heavy – as it is distinguished by weight and size from alike», «hard – as it is big», «solid – as it is densely and tightly placed». We see high scientific potential in working out of separate directions (actually linguistic, psycholinguistic, actually psychological) of determined problem and in creating the unified concept of comprehension by a person of the category of feature.

Key words: models of visual perception, adjective, difficult, heavy.

Незважаючи на давню традицію частиномовного вивчення, прикметники довгий час поступались номінативам та вербалізаціям. Поняття про прикметник як своєрідний клас слів, що позначає ознаки предмета, заґрунтовано в працях О. Потебні, О. Пешковського, О. Шахматова, В. Виноградова, А. Шраммата ін., однак активізацію мовознавчих зацікавлень ад'єктивними спостереженнями тільки у кінці ХХ ст. В Україні комплексні дослідження прикметника здійснено у студіях А. Висоцького, І. Вихованця, Л. Гікова, О. Кривоносова, В. Німчука, Д. Шмельова та ін., питання словотвору та семантики прикметників описано у працях О. Шевчук, А. Шамоти, А. Грищенко, М. Тимченка, Л. Пустовіт, В. Грещука, І. Кононенка, М. Степаненка та ін; категорії ступенів порівняння – у розвідках О. Безпояско, І. Вихованця, Г. Гельбіга, К. Городенської, Н. Костусяк, М. Степанової та ін. Вагомий внесок у вивчення ад'єктивів на позначення ваги об'єктів вніс на рівні кандидатського дослідження О. Сторчак, проте матеріалом аналізу в його працях слугувала англійська мова. Окрім того, можна назвати невелику кількість студій, спрямованих на дослідження українських прикметників на позначення ваги об'єктів (А. Габай, Л. Михайлюк, І. Носенко та ін.), які містять переважно аспектуальний характер, що при сучасному розвитку інформаційних систем виявляє лакуарність українського мовознавства у визначеній площині.

Прикметники на позначення ваги поки що не отримали однозначної локалізації в системі сприйняття людиною світу. Загально визнаною є їхня приналежність до групи якісних, проте у векторі способів осмислення довкілля людиною розмежування якісних, відносних та присвійних ад'єктивів мало інформативне. Недостатнє вивчення ознаки у процесі осягнення людиною макрокосму визначає актуальність обраної для дослідження теми. Метою статті є виявити типові моделі безконтактного візуального сприйняття ваги об'єктів. Об'єктом дослідження слугували мікроконтексти з прикметниками «тяжкий» / «важкий», оскільки саме ці лексеми є основними, найбільш чіткими класифікаторами ваги предметів. Паралель-

не використання прикметників з ідентичними видами об'єктів і в ідентичних ситуаціях не дозволяє без спеціальних студій виявити домінуючі одиниці з них.

Сьогодні у всіх науках, що займаються вивченням онтології природної еволюції, зокрема, у фізіології та психології, аксіомно вважають доктрину так званого сенсорного сприйняття світу людиною. У процесі дослідження взаємодії людини і світу виокремлено і сформовано наукову фізіологічну систематизацію рецепторів, за допомогою яких людина здатна концептуалізувати і категоризувати світ. Дієвість сенсорного кодування базованого на активності перцептивних систем, що являють собою сукупність ієрархічних механізмів сприйняття, здатних вирішувати різні за складністю перцептивні завдання. Класично виділяють п'ять сенсорних систем сприйняття інформації: візуальну, аудіальну, тактильну, густативну та одоричну. Відповідно в мовознавстві сформовано систему прикметників сенсорної характеристики.

Візуальний спосіб є основним способом сприйняття довкілля. За його допомогою людина сприймає до 90 % інформації. До так званих візуальних прикметників, тобто до прикметників, що виявляють ознаку об'єктів, установлену за допомогою активності зорових рецепторів, належать ад'єктиви на позначення кольору, розміру, віддаленості, форми тощо. До указаній групи мовного матеріалу не внесено лексем на позначення ваги, проте, як указує практичний аналіз матеріалу, візуальне сприйняття є одним із основних каналів сприйняття «вагової» характеристики.

У вирішенні проблеми дієвості сенсорного візуального каналу при освоєнні характеристики предмета за вагою показовим є те, що так зване прототипне, або основне значення відповідних лексем побудовано на основі перцептивної, власне, зорової діяльності людини: «ВАЖКИЙ // 1. Який має велику вагу; тяжкий; протилежне легкий. *Замфір бачив, як возили на Прут важкізалізні бочки* (Коцюб.); *Важкий пором пропливає мимо і наче тане в густих сутінках* (Донч.)»[2, с. 277] (зі словникових статей вибираємо тільки приклади, що засвідчують авторське розуміння матеріалу – Т. Миколенко). Указані мікроконтексти доводять, що людська свідомість здатна сформулювати оцінку за шкалою «важкий – легкий» на основі аналізу візуально сприйнятих ознак ситуації. У першому прикладі ментальний результат «бочки є важкими» установлено в результаті аналізу візуальних факторів: яка машина перевозить бочки – велика чи мала, які бочки за розміром – великі чи малі, як їде машина (машина, навантажена важким чи легким товаром, має різний «стиль їзди» тощо), можливо, мовець бачив, як вантажили чи розвантажували бочки тощо. У другому прикладі вагу річкового судна визначено в результаті осмислення параметричних характеристик (розміру порома), вигляду палуби, логічного установлення наявності вантажу, видимості ватерлінії тощо. Сформулювати вербальну модель аналізованої візуальної ситуації проблемно, оскільки, по-перше, у ній здебільшого відсутні мовні маркери, і, по-друге, візуальне сприйняття поєднано з ментальним, адже висновок про вагу предметів зроблено на основі логічного аналізу візуальних ознак ситуації. Умовно визначаємо ситуацію як **«важкий – бо про це свідчать актанти ситуації»**. Зауважимо, що в лексикографічній статті «ТЯЖКИЙ // 1. Який має велику вагу, значний вагою; важкий; протилежне легкий»[3, с.343] прикладів, які б ілюстрували з відповідною мірою доказовості візуальний спосіб сприйняття предметів на основі аналізу ситуації, не виявлено.

Поетапно аналізуючи окремі значення лексем «тяжкий» і «важкий» у СУМі, констатуємо наявність моделі визначення ваги об'єктів, сформованої на основі відношень ототожнення: **«важкий – бо виділяється вагою і розміром з-посеред подібних»**. Виявлення параметричного компонента ситуації вважаємо кардинальним для формування висновків про вагу об'єктів, проте параметричний компонент у мовному відтворенні ситуації є імпліцитним: «ВАЖКИЙ // Який має вагу, більшу, ніж звичайно мають подібні предмети. *Пшениця колихалася густа й висока, з важким багатим колосом* (Смолич)»[2, с. 277]; «ТЯЖКИЙ // Більший вагою, ніж звичайно мають подібні предмети. *Дівчата й молодіці дбало сушать Під сонцем, на розпеченім асфальті, Тяжке, добірне зерно* (Рильський)»[3, с.343]. Важливо, що один із компонентів такого порівняння є тільки уявним, тобто ситуація зіставлення є ментальною, а не реальною.

Типовою для зорового оцінювання ваги конкретних предметів є модель ментальної асоціації **«важкий – бо великий»**. У СУМі приклади аналізованої візуальної аферентації ваги спостерігаємо в словникових статтях обох аналізованих лексем, прикметно, що такі приклади виділено в окремі пункти і, що важливо, приклади, запропоновані читачам, стосуються одного типу предметів – будівель, хоч мовне оформлення не є структурно-аналогійним, а швидше свідчить про вплив індивідуального стилю оформлення словникових статей різними авторами: «ВАЖКИЙ // Вигляд якого (значні розміри, масивність, густота і т. ін.) свідчить про велику вагу. *І та потвора стала в людях богом, їй будувалися просторі храми з важкими колонадами* (Л. Укр.)»[2, с.277]; «ТЯЖКИЙ // В якому відчувається велика вага через масивність, значні розміри і т. ін. *Тяжкою баштою чорніє карагач* (Бажан); *А гори зімкнулись, як везі тяжкі навкруги* (Гончар)»[3, с.343].

Ситуація візуального сприйняття є настільки ж важливою для людини, як і тривіальною, тому зазвичай спеціально спосіб сприйняття ваги об'єктів не акцентовано: *Небо світлилося, як весняне, і бігли по ньому великі лапаті хмари, темні на споді і яскраво-лискучі у верхах. Часом вони збивались у темну й важку хмару, яка виплюскувала з себе короткий і сильний дощ* [5].

Зорова характеристика предметів дає змогу провести їх різнобічний аналіз і зробити відповідні висновки не тільки стосовно зовнішніх характеристик, але й стосовно внутрішніх якостей і функціональних особливостей, проте первинним є все ж таки мисленевий опис зовнішніх рис, у результаті якого у свідомості людини утворюється система кольорних, розмірових, формових (за формою) тощо властивостей візуального об'єкта у вигляді гешталту (єдності, цілісності). Розмір, колір, форму вважають основними візуальними характеристиками, проте це найбільш чіткі, прості у процесі аналітичного виокремлення ознаки. У практиці сприйняття за допомогою зору можна виявити значно більше зовнішніх дескрипцій конкретних предметів, зокрема, таких, як спосіб прикрашення (вигляд і форму орнаменту, матеріал, використаний для орнаментування, колір орнаменту, спосіб нанесення тощо). Густий, щільно накладений шар оздобу дає підстави вважати її «тяжкою» / «важкою» і засвідчує дієвість моделі **«важкий – густо і щільно накладений»**. Приклади прикрашеного шиття одягу знаходимо у творчості П. Загребельного: *За той час старий Феопемт це побував у княжих осінях, але тепер уже князь виставив од себе пресвітера Ларивона, і було трохи смішно спостерігати, як проти зсохлого на сарану, загубленого в дебелих, прощитих важким золотом шатах митрополита стає світлобородий, мужикуватий руський священик у піддирканій старенькій рясі, в поруділих чоботях-витажаска з грубої шкіри...* [1]. Внутрішнє прагнення краси спричинило давню традицію прикрашування житла, предметів побуту та інтер'єру, хоч разом з тим зовнішнє оформлення часто викону-

вало, окрім естетичної, власне практичну функцію, сприяло укріпленню предмета і його довговічності: *І зараз потім було чути придушений скрип тяжких, залізом окованих дверей на заржавілих завісах, скрип, що пригадував стогін людини в годині сну* [4].

Отже, у результаті аналізу можна зробити певні висновки стосовно форми сприйняття людиною ваги предмета та способів ословлення цього сприйняття: 1) зоровий канал освоення світу є вагомим і, стверджуємо, одним із основних у процесі оцінювання ваги предметів; 2) візуальне сприйняття є одним із способів безконтактною характеристики ваги предметів; 3) з погляду характеру оцінюваних об'єктів візуальне осмислення людина застосовує до конкретних предметів і об'єктів довкілля (важка баржа), до абстракцій (важка туга) та до конкретних явищ, що засвідчують абстрактні прояви (важкий погляд засвідчує негативний емоційний стан, напружені особистісні стосунки тощо); 4) відповідно до характеру омовлення процес візуального сприйняття ваги об'єктів є імпліцитним (без вказівки на зоровий канал сприйняття) та експліцитним (із вказівкою на зоровий спосіб оцінювання ваги об'єктів); 5) при визначенні ваги конкретних об'єктів довкілля високий рівень активності презентують моделі: «важкий – бо про це свідчать актанти ситуації», «важкий – бо виділяється вагою і розміром з-посеред подібних», «важкий – бо великий», «важкий – бо густо і щільно накладений». Вбачаємо високий науковий потенціал в опрацюванні проблем, пов'язаних зі способами сприйняття ознак, в окремих напрямках (лінгвістичному, психологічному, психолінгвістичному) та у створенні єдиної концепції осмислення людиною категорії ознаки.

Література:

1. Загребельний П. Диво [Електронний ресурс] / П. Загребельний // Твори : у 6 тт. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 2. – 575 с. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1001>.
2. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 799 с.
3. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 10. – 658 с.
4. Франко І. Петрії і Довбушуки [Електронний ресурс] / І. Франко // Твори в 20-ти тт. / І. Франко; ред. кол. О. Є. Корнійчук, О. І. Білецький и др. – Київ : Держлітвидав, 1951. – Т. V. – 491 с. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3829>
5. Шевчук В. На полі смиренному, або ж Новий синаксар Київський, писаний грішним Семеном-затворником святого Печерського монастиря: роман [Електронний ресурс] / В. Шевчук. – К. : Дніпро, 1983. – 191 с. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2850>.